
HALÁSZ PÉTER

A „tisztá forrás” védelmében

A Magyar Művelődési Intézet Nemzetiségi és Etnikai Kisebbségi és Határon Túli Magyar Programok Koordinációs titkársága és a Művészeti Programok Főosztálya 2006. május 24–25-én „Dunának, Oltnak egy a hangja” címmel konferenciát rendezett Bartók Béla emlékének tiszteletére. Az elhangzott előadások és korreferátumok néhány fontosabb megállapítását igyekeztem röviden összefoglalni.

A konferencia fő témája – az úgynevezett „Bartóki modell” jegyében – *a hagyományos kultúra közművelődésben való hasznosításának lehetősége* volt. Bartók Béla a jelenség három lehetőségét egyik előadásában vázolta. *Először is* gondosan össze kell gyűjteni, számba kell venni, főként pedig tökéletesen *meg kell ismerni* a folklór és a népművészet tárgyi és szellemi világát. *Jórészt ennek alapján* kerülhet sor egy-egy népművészeti tárgy, folklórjelenség alkotó jellegű, a mai igényeknek megfelelő *átdolgozására*, gondosan ügyelve, hogy elkerüljük a formalizmust, bizonyos elemek öncélú, funkciójukból kiragadott alkalmazását. A *harmadik* lehetőség már nem reprodukció, nem is átdolgozás, hanem az, amikor létrejön a szellemi vagy a tárgyi alkotás formatisztasága, amikor a létrehozott alkotás használhatósága és művészi értéke *éppen olyan tökéletes*, mint maga az évszázadok nemzedékei által csiszolt és formázott néphagyomány. Amikor – Bartók szavaival – „ugyanaz a levegő árad belőle, mint egy népi alkotásból”.

Bartók Béla gondolatai mintául szolgálnak azokhoz a törekvésekhez, amelyek az Európához integrálódó nemzeti művelődést segítik, mégpedig nem csak magyar, vagy Kárpát-medencei tekintetben, hanem minden olyan területen, ahol a néphagyomány újrafogalmazásával, újjáteremtésével európai rangú iparművészetet, építőművészetet, vagy éppen táncművészetet teremtettek.

Erre a – Kodály tanításával kiegészült – Bartóki modellre épült az európai közművelődésben páratlan magyarországi kezdeményezés, amely az 1970-es évektől a táncház-mozgalomban, a Röpülj-páva körök és a hagyományörző kézművestáborok tevékenységében valósult meg, s a művészi igényesség mellett számos tekintetben a nemzeti identitás céljait is szolgálta. A néphagyománynak gyakorlatilag minden területe felértékelődött és *értékes tartalmat, sikeres alternatívát és sajátos szintet adott a magyarországi, sőt mondhatjuk: az egész határontúli magyar közművelődésnek.*

Úgy gondoljuk, hogy Európa intézményeihez való integrációink során erősítenünk kell minden olyan szálát, meg kell ragadnunk minden olyan lehetőséget, ami révén régióink kulturális öröksége minél szerveesebben illeszkedhet a napjaink társadalmi folyamatainak fontos részét jelentő *öntevékeny közművelődésbe.*

A konferencián *Andrásfalvy Bertalan*¹ a hagyomány mai életünkben betöltött funkcióival, különösen a fiatalok szocializációjában játszott szerepével foglalkozott. Fölidézte Kodály emlékét, akinek az 1930-as években, a Néprajzi Múzeumban, új szerzeményként egy széki varrottast mutattak. Megnézte, s azt mondta: „ahol ilyen szép varrottast készítenek, ott biztos nagyon szép népdalkincs van.” Véletlen ez – tette föl a kérdést az előadó –, hogy ahol a szépség iránti igény megvan a dalban, a táncban, a szóban, ott megvan a kézművességben és a népművészetben is?

Mit jelent egyáltalában a *művészi igényesség*? A művészet, így a népművészet is, a kultúra része. A néprajztudomány – folytatta – így fogalmazza meg a kultúrát: „emberi szükségletek kielégítésére kialakított módszerek és eszközök összessége, aminek segítségével, a szükségletek kielégítésével közösség teremődik, és közösség marad fenn. Tehát a kultúra iránti szükséglet kielégítése ugyanolyan fontos, mint a materiális szükségleteké: az étkezés, a ruházat, a hajlék, a szexualitás és így tovább. Ugyanígy a művészet is társadalmi, ha úgy tetszik közösségi szükségletet elégít ki. Vagyis a kulturális szükségletek kielégítésének igényében mindig ott van a *közösséghez való kapcsolódás.* Ha ez az igény nincs megfelelő módon kielégítve, akkor éppen olyan mentális hiánybetegségek lépnek föl, mint mikor az ételből hiányzik a vitamin. A kisgyermeknek sem

---

¹Dr. Andrásfalvy Bertalan néprajzkutató, a Pécsi Tudományegyetem professzora

elég a táplálék, szüksége van a csiklandozásra, a „kerekecske-dombocskára” is, szüksége van a gyöngédségre, a magunkhoz szorításra, a szavakra, a mozdulatokra, hogy egészséges gyermek legyen. És ahol ez hiányzik, ott az egész társadalom veszélybe kerülhet. A természet sokszínűsége – ma úgy mondják biodiverzitás – minden kultúrának része és feltétele.”

Andrásfalvy kitért arra, hogy a magyar társadalomnak ma rossz a közérzete, mentális problémái vannak, amit a hagyományban gyökerező művészi tevékenységek segítségével, jó eséllyel lehet gyógyítani. A néphagyomány szerepével és jelentőségével kapcsolatosan Kopp Mária pszichológusra hivatkozott: *az az ember, aki kicsi korában nem tanult meg szépet és jót alkotni, az egész életében a mások felett való hatalmaskodásban, erőszakban fog kielégülést keresni.*

Hát tud egy kicsi gyermek szépet és jót alkotni? Persze, hogy tud! A szép ének, a szép játék, amikor egymás kezét fogva körbe járva énekelnek – *az egy mű.* Úgy is mondhatnánk: koreográfia, ami művészi alkotás, s a néphagyományra épül.

Milyen ez a játék? Nincs benne versengés! Nincs benne első és második helyezett, nincs győztes és nincs legyőzött. Ez rendkívül fontos, mert a *játék* ma pontosan az ellenkezőjét jelenti. A játék egyenlő lett a versengéssel, hogy ki a jobb, ki a gyorsabb, ki az erősebb, ki a szebb? Minden verseny lett. Pedig ahol csak egy győztes van, ott nagyon sok a vesztes! A hagyományos gyermekjátékokban nincs versengés. Még ahol célba is kell dobni, ha eltalálta a labdát, szerepcsere van: aki eddig ütő volt, az kapó lesz, a kapó pedig ütő. A hagyományos játék nem a versengésre tanít – arra majd az élet rákényszeríti az embert –, hanem a szolidaritásra, az együtt mozgás, a közösség élményére. A hagyományos játékkal felnövő ember nem azon fog igyekezni, hogy a másikat letapossa.

Nagy István² már konkrétan, a témához közelebb hajolva vázolta a hagyomány őrzésével, terjesztésével kapcsolatos gondokat, az örökség továbbéltetésének délvidéki lehetőségeit. Felhívta a figyelmet a „hagyományörzés” mögé bújtatott, azzal teljesen ellentétes irányú és célú közművelődési jelenségekre. Se szeri se száma a *kitalált* hagyományoknak, ahol pedig a „csak legyen” szemléletű törekvésről van szó, aminek minden más célja lehet és van is, csak éppen *a néphagyomány valós értéké-*

---

²Nagy István a Vajdasági Magyar folklórközpont (Szabadka) vezetője

nek továbbadásához nincs közük. Az ilyen jellegű törekvés számos esetben felszínes igényről, tudatlanságról, a paraszti kultúrában való jártasság hiányáról árulkodik, ami önmagában is gond, de nagyobb baj, hogy egyre több ilyen rendezvény szervezője fiatal, vagyis a jövő nemzedéke soraiból való.

A Vajdasági Magyar Folklórközpont vezetői helytelennek, sőt károsnak tartják a gyermekek korai színpadra állítását, a folytonos színpadra nevelést. Hasonló gondok mutatkoznak az úgynevezett „tárgyalkotó népművészet” terén is, s ezek is a tudatlanságból, a hagyományok iránti tisztelet hiányából, az öncélú versenyeztetésből erednek.

Mert mi történik? A óvónő népi kézművesség ürügyén *gyöngyözéssel* foglalkozik a csemetékkel – mondja ő –, miközben gyöngyszemekből teknősbékát, elefántot, egyebeket készít vagy készített velük. De hát nézzük meg, hogy a hagyományos paraszti világban ki és mikor vehette kézbe a gyöngyszemet, mikor fűzhetett gyöngysort? Ki is volt az, aki tudta, hogy hány gyöngysor és milyen formában is kerül, kinek és mikor és miért is a nyakába? Ki által készültek ezek a gyöngysorok? A gyermek félreneveléséről, a hagyományhűség és hitelesség megcsúfolásáról van szó mindaddig, amíg – bármilyen jószándékú tudatlanságból is – így mennek a dolgok!

Mi lehet a megoldás? Az első az elméleti tudás megszerzése, melyhez igen gazdag szakirodalom áll az érdeklődők rendelkezésére. Ezért szervez a Vajdasági Magyar Folklórközpont a népi kézművesség, a néptánc témában 60–120 órás tanfolyamokat, amelyek néprajzi előadásokra (táji tagolódás és életmód) épülnek. Ezt ajánlják más művelődési közösségeknek is, ahol a néphagyomány közösségformáló, összetartó szerepét akarják érvényesíteni. Az elméleti oktatás során jóval nagyobb hangsúlyt kap a valós értékek megismertetése, mint pl. az újraértelmezés általi tervezés, vagy színpadi produkció létrehozása. Az új alkotás, mint produktum, csakis a második lépés lehet – fogalmazta meg az előadó a „bartóki-modell” lényegét. Ezt követheti – és kell is, hogy alkalmas időben kövesse – a megmértetés. Viszont semmiképpen nem a titulus, a győzelem, a helyezés legyen az elsődleges cél! Számos alkalmat kell teremteni a paraszti hagyományok megéléséhez, értékeink bemutatásához, hiszen így válhatnak mindennapjaink részévé, így alakulhat a hagyományápolás életformává, s nem lesz kitalált „hagyományok” majmolása.

A közművelődési szervezőnek, oktatónak, művészeti vezetőnek, koreográfusnak ismerni kell a magyar néphagyomány mérhetetlen gazdagságát ahhoz, hogy megtalálja a megfelelő alkalmat annak továbbélítéséhez. Úgy gondoljuk, ne gyöngyszemet pocsékoljon feleslegesen az óvodás, hanem fűzzön gyermekláncfűből nyakláncot, készítsen szalmából gyűrűt, krumpliból, uborkából, kukoricaszárból lovat, vagy akár egy egész ménest, öltöztessen pálcababát, és sorolhatnám a példákat végtelenségig. Ne a gyermek meséljen „versenyeken” a felnőttek, hanem hallgassa a tájanként változó, sajátos hangzású mesélőket.

Az egésznapos tanácskozáson elhangzottakon tünődve, a magam részéről úgy érzem, *hogy a néphagyomány ma még nem foglalta el méltó helyét a Kárpát-medencei magyarság közművelődésében, identitástudata erősítésének eszköztárában.* A szellemiek és az anyagiak hiánya mellett olykor ordas eszmék is akadályozzák, hogy a bartóki értelemben vett hagyomány betölthesse nemzet- és nemzetiség-fenntartó hivatását. Mert ahol fontosnak is tartják, ahol törődnek is vele, ott sem a maga természetességében jelenik meg és érvényesül.

Itt a Kárpát-medencében a harmadik évezred elején – úgy tűnik – a néphagyománynak körülbelül olyan esélyei vannak a továbbélésre, mint a természetes élővilágnak. Ugyanúgy a természetes élőhelyek beszűkülése, vagy éppen megszűnése jelenti a megmaradás fő problémáját. A „tisza forrás” környezetvédelmi és kulturális értelemben egyaránt veszélyben van. A néphagyományra is alapozó közművelődés esélyeiről szóló tanácskozás alapján úgy ítélnék, hogy az eltűnőben, kihalófélben lévő természeti lények és a nem kevésbé veszélyeztetett hagyományok megmaradásának – nem szívesen használt szóval: megőrzésének – három lehetősége kínálkozik. Úgymint

- kitömött, *avagy* filmre, videóra vett formában;
- ketrechen tartva, *avagy* színpadra merevítve;
- legjobb esetben pedig
- rezervátumokban, *vagyis* tájházakban, szabadtéri múzeumokban, ahol még akár a természetes állapot illúziója is megvalósítható.

Mindezzel természetesen a világért sem szeretném azt mondani, hogy semmi szükség az állat- és növényhatározó kézikönyvekre, az állatkeretekre, vagy a természetvédelmi területekre – akarom mondani a múze-

umokra, a hagyományörző műsoros CD-kre és a népi együttesekre. Igenis szükség van mindegyikre, különösen pedig arra, hogy *a maga nemében mindegyiket jól, ha csak lehet tökéletesen* működtessük.

Egészen addig, amíg nem találunk ezeknél sokkalta jobb megoldást a kipusztuló élőlények, és az eltűnő hagyományos kultúrák *természetesebb, valósághűbb*, főként pedig *harmonikusabb* és *értelmesebb* megőrzésére.